

СЕКЦІЯ 4. МЕДІАКОМУНІКАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-275-6-7>

Грисюк В. П.,

*доктор філософії з журналістики,
старший викладач кафедри журналістики та нових медіа
Київського університету імені Бориса Грінченка*

Єфімова М. П.,

*кандидат наук з мистецтвознавства,
доцент кафедри дизайну
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

ПОМИЛКИ У ПРОЦЕСІ ФАКТЧЕКІНГУ, ЯКІ ЗНИЖУЮТЬ ЙОГО ВАЛІДНІСТЬ (НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ РОБІТ СТУДЕНТІВ-ЖУРНАЛІСТІВ)

У російсько-українській війні (у тому числі інформаційній) фейкові новини стали одним з інструментів пропаганди. Неповну, викривлену або й цілком вигадану інформацію поширювали й досі поширюють не лише центральні медіа РФ, а й спеціально створені російськими спецслужбами та хакерами мережі Viber-чатів, Telegram та YouTube-каналів, груп у соціальних мережах, зокрема Facebook. Перевірити таку кількість інформації на точність, достовірність та повноту практично неможливо. За таких обставин важливо навчати медіааудиторію застосовувати прийоми фактчекінгу, аби відразу виявляти в інформації різного роду маніпуляції й протистояти їм [2].

Проблему фейкових новин намагаються вирішити за допомогою різноманітних підходів вчені та медіаексперти з усього світу: І. Габер [6], Р. Дж. Річлак [7], М. Міллер [9], П. Ньюман [10], зокрема й українці Г. Почепцов [4], О. Гороховський [1], М. Кіца [3], В. Шевченко [5]. Мета цієї праці – описати можливі помилки фактчекерів (на прикладі новинних повідомлень під час російсько-української інформаційної війни).

З'ясувати, які проблеми можуть виникнути у процесі фактчекінгу, нам вдалося завдяки аналізу студентських робіт з курсу «Сучасні інформаційні технології в медіа: Фактчекінг». Перед студентами факультету журналістики Київського університету Бориса Грінченка стояло завдання провести фактчек актуальних інформаційних повідомлень з російських та українських медіа за перші місяці повномасштабної війни й виставити свої вердикти («правда», «напівправда», «маніпуляція», «брехня»). У результаті нам вдалося виокремити такі найчастіші помилки у їхніх фактчек-дослідженнях:

1. Упередженість під час проведення фактчекінгу. Неприязне або вороже ставлення до країни-агресора, спікера, теми чи джерела новини визначало вердикт, який студенти ставили безвідносно до змісту інформаційного повідомлення та доказової бази. Це значно знижувало валідність та об'єктивність фактчек-дослідження.

2. Обрання для фактчекінгу інформаційних повідомлень, які в умовах війни та активних бойових дій неможливо перевірити через брак належної доказової бази. Наприклад, інформацію про характер та особливості проведення бойових дій в містах, звільнених чи окупованих територіях, обстріли, застосування певного виду озброєнь, кількість вбитих та поранених військових та цивільних.

3. Посилання на офіційні джерела інформації лише однієї зі сторін, що перебувають у стані війни. Дані Генштабу та Міністерства оборони України та Росії в умовах війни часто є діаметрально протилежними, отже встановити вердикт можливо хіба що за наявності низки інших переконливих доказів. Якщо інформацію неможливо перевірити в умовах активних бойових дій, аудиторія має бути проінформовано про це.

4. Використання публікацій в ЗМІ як доказу правдивості або неправдивості інформації. Прирівнювання результатів журналістських розслідувань до вироку суду.

5. Брак профільних знань з різних галузей науки та суспільного життя підвищує ймовірність фактологічних помилок у фактчекінгу: не розуміння юридичної термінології та процедур; функцій, прав та обов'язків державних службовців та інших уповноважених осіб, органів влади; неправильне тлумачення фінансових розрахунків, економічних показників чи соціологічних опитувань; некоректна репрезентація статистики тощо.

6. Неправильний або неточний переклад інформації з іноземних ЗМІ, хибне подання чи інтерпретація фактів та даних. До прикладу, автоматичний онлайн-переклад Google не завжди є коректним, отже журналістам, які не володіють (або володіють на базовому рівні) іноземними мовами, потрібно залучати професійних перекладачів, щоб уникнути такого виду помилок у фактчекінгу.

7. Спростування заяви одного спікера за допомогою заяви іншого без наведення доказової бази. Підґрунтям для цієї помилки також є упередженість фактчекера, котрий, керуючись своїми особистими переконаннями, оцінює статус, посаду, рівень експертизи одного спікера вище за статус, посаду, рівень експертизи іншого спікера.

8. Інформація з ненадійних джерел, яку важко або неможливо швидко перевірити, автоматично відноситься до фейкової. Студенти-журналісти не враховують, що вона потенційно може бути правдивою.

9. Висновки та коментарі експертів наводяться як доказ у фактчекінгу. Втім, не враховується, що ці висновки та коментарі можуть суттєво відрізнятися залежно від політичної заангажованості, рівня освіти, досвіду, поінформованості експерта.

10. Перевірка правдивості або точності сказаного без перевірки авторства (тобто перевірка змісту інформації, а не того, чи спікер взагалі виступав з такою заявою). Варто пам'ятати, що ігнорування хоча б одного з етапів перевірки інформації на правдивість може стати фатальною помилкою у встановленні вердикту. До фактчекінгу потрібно підходити комплексно і враховувати усі можливі способи маніпуляцій. Наприклад, абсурдна заява, яка приписується спікеру, може бути частково або повністю вигаданою (вирваною з контексту) з метою його дискредитації та деморалізації в очах громадськості.

11. Обрання для фактчек-дослідження інсайдерської інформації або прогнозів. Такі повідомлення можуть бути як правдивими, так і неправдивими. Перевірити таку інформацію можливо лише з часом.

12. Наведення фактів без посилань на джерела, скріншотів, оригіналів фото та відео, про які йдеться у доказовій базі.

Отже, важливо враховувати описані вище аспекти, аби уникнути похибок у вердикті фактчек-дослідження.

Список використаних джерел:

1. Гороховський О. Фактчек як тренд розслідувань: можливості та перспективи: практичний посібник / О. Гороховський. Дніпро: Ліра, 2017. 133 с.
2. Грисюк В. Вибірні соціально-комунікаційні технології: від релігійної символіки до переодягання у народний авторитет (на прикладі телевізійних рекламних роликів). *Теле- та радіожурналістика*. 2015. № 14. С. 132-139.
3. Кіца М. Фейкова інформація в українських соціальних медіа: поняття, види, вплив на аудиторію. *Наукові записки Української академії друкарства. Серія «Соціальні комунікації»*. Київ, 2016. № 1(52). С. 281-286.
4. Почепцов Г. Смыслові та інформаційні війни. *Інформаційне суспільство*. 2013. № 18. С. 21-27.
5. Шевченко В. Фактчекінг і верифікація у журналістській роботі. *Образ*. 2018. № 1 (27). С. 140–153.
6. Gaber I. Fake news: sound bites on a burning topic. *University of Sussex*. 2018. URL: <https://en.unesco.org/courier/july-september-2017/fake-news-sound-bites-burning-topic>
7. Rychlak R. *Disinformation: Former Spy Chief Reveals Secret Strategies for Undermining Freedom, Attacking Religion, and Promoting Terrorism*. WND Books, Washington, DC, 2013.
8. Rychlak, L. Gen, I. Mihai Pacepa. New York: WND Books, 2013. 429 с.
9. Miller M. *Fake news: separating truth from fiction*. Washington: Twenty-First Century Books, 2018. 437 с.
10. Newman N. Journalism, Media and Technology Trends and Predictions. *Reuters Institute*. 2019. URL: <http://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/publication/journalism-media-and-technology-trends-and-predictions-2019>.